

27.3.2009

Dnro 986/4/07

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Astrid Geisor-Goman

POLIISILLA EI OLLUT OIKEUTTA VIEDÄ LAPSIA POLIISIASEMALLE NÄPISTYSRIKOKSEN SELVITTÄMISEKSI

1

KANTELU

Kantelija arvosteli 18.3.2007 oikeusasiamiehelle osoittamassaan kirjeessä Helsingin kihlakunnan poliisilaitoksen poliisimiesten menettelyä asema-aukion S-marketissa 15.3.2007 tapahtuneen kolmen 1996 ja 1997 syntyneen pojan tekemäksi epäillyn näpistyksen selvittelyssä. Kantelijan mukaan poikien vieminen poliisiasemalle näpistyksen selvittämiseksi oli tilanteessa tarpeetonta. Hän arvostelee myös sitä, että pojat puhuteltiin ilman vanhempien tai huoltajien läsnäoloa eikä hänelle annettu mahdollisuutta olla puhelinyhteydessä poikaansa tämän ollessa poliisiasemalla.

3

RATKAISU

3.1

Poliisiasemalle kuljettaminen

Tapahtumat ja selvitys

Asiakirjoista ilmenee, että 15.3.2007 poliisipartio, vanhempi konstaapeli A partionjohtajana ja vanhempi konstaapeli B, sai tehtävän asema-aukiolla sijaitsevaan elintarvikeliikkeeseen, missä ilmoituksen mukaan vartijat olivat ottaneet kiinni kolme näpistyksestä epäiltyä alaikäistä poikaa. Pojat olivat tapahtumahetkellä 10-vuotiaita. Pojat olivat kukin ottaneet marketin makeishyllystä noin kahden euron arvoisia makeisia ja kätkeneet ne hihoihinsa. Tämän jälkeen pojat olivat poistuneet myymälästä maksamatta tuotteita. Vartijat ottivat pojat kiinni kassalinjan jälkeen. Kantelijan poika oli yksi kiinniotetuista.

Poliisipartio toimitti pojat poliisiautolla Pienellä Roobertinkadulla sijaitsevaan Keskustan poliisipiirin päivystykseen, jossa pojat vietiin erilliseen kuulusteluhuoneeseen sohvalle istumaan. Päivystyksessä poikia puhuteltiin rikosilmoituksen laatimisen yhteydessä.

Oikeusohjeet

YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 59–60/1991) 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuimen, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Sopimuksen 37 artiklan b-kohdan mukaan lapsen pidättämisessä, muussa vapaudenriistossa ja vangitsemisessä tulee noudattaa lakia ja näihin toimiin on turvauduttava vasta viimeisenä ja mahdollisimman lyhytaikaisena keinona.

Perustuslain 7 §:ssä on turvattu jokaisen oikeus vapauteen, jota ei saa keneltäkään riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksenteikijän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, lievä vahingonteko tai lievä petos. Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava. Kiinniotettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle.

Rikoslain 3 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:n mukaan kun viittätoista vuotta nuoremman lapsen epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon, lasta voidaan kuulustella teon johdosta. Teon johdosta voidaan myös toimittaa tutkinta sen selvittämiseksi, onko viisitoista vuotta täyttänyt ollut osallisena rikoksessa, tai teolla menetetyn omaisuuden saamiseksi taikaisin taikka jos tutkinnanjohtaja katsoo siihen olevan erityistä syytä tai jos sosiaalilautakunta sitä pyytää. Tutkinnasta on soveltuvin osin voimassa, mitä esitutkinnasta rikosasiassa on säädetty.

Esitutkintalain 19 §:n mukaan rikospaikalta tai sen välittömästä läheisyydestä tavatun on poliisimiehen kehotuksesta jäätävä tälle paikalle tai saavuttava välittömästi asianomaiselle poliisilaitokselle, jos häntä on asian selvittämiseksi tarpeen heti kuulla. Jos kehotuksen saanut ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyy sitä noudattamasta tai tämä on hänen käyttäytymisensä perusteella todennäköistä, poliisimies voi estää häntä poistumasta paikalta tai ottaa hänet kiinni ja viedä kuultavaksi.

Poliisilain 10 §:n mukaan poliisimiehellä on yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän nimestä, henkilötunnuksesta tai sen puuttuessa syntymäajasta ja kansalaisuudesta sekä paikasta, josta hän on tavoitettavissa. Poliisimiehellä on oikeus ottaa kiinni henkilö, joka kieltäytyy antamasta 1 momentissa tarkoitettuja tietoja tai antaa siinä tarkoitetuista seikoista todennäköisesti virheellisen tiedon. Kiinni otettu on päästettävä vapaaksi heti, kun tarvittavat tiedot on saatu, kuitenkin viimeistään 24 tunnin kuluttua kiinniottamisesta.

Edellä selostettuja esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain vapaudenriiston oikeuttavia säännöksiä rajoittavat lakiin kirjatut vähimmän haitan periaate ja suhteellisuusperiaate:

Vähimmän haitan periaate käy ilmi esitutkintalain 8 §:stä. Sen mukaan esitutkinnassa ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä esitutkinnan tarkoituksen

saavuttamiseksi. Vastaava säännös on myös poliisilain 2 §:n 2 momentissa. Sen mukaan poliisin toimenpiteet on suoritettava aiheuttamatta suurempaa vahinkoa tai haittaa kuin on välttämätöntä tehtävän suorittamiseksi.

Suhteellisuusperiaatetta ilmentää pakkokeinolain 7 luvun 1 a §. Sen mukaisesti pakkokeinoissa tarkoitettuja pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Poliisilain 2 §:n 2 momentissa suhteellisuusperiaate käy ilmi siitä, että toimenpiteiden on oltava perusteltuja suhteessa tehtävän tärkeyteen ja kiireellisyyteen sekä tilanteen kokonaisarviointiin vaikuttaviin seikkoihin.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 10 §:ssä lapseksi määritellään alle 18-vuotias henkilö.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 11 §:ssä säädetään, että lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei lapselle aiheudu tarpeettomasti haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden poliisimiesten suoritettavaksi. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko lapseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Kannanotto

Henkilön rikosoikeudellinen vastuuikäraja alkaa hänen täytettyään 15 vuotta. Laissa ei säädetä edellytyksistä, joiden vallitessa poliisi voi ottaa alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäilyn kiinni. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu (Helminen–Lehtola–Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2005, s. 472), että myös alle 15-vuotiaan kiinniottaminen ja nouto esitutkintaan ovat mahdollisia. Kantaa on perusteltu esitutkintalain 33 §:llä ja sen perusteluilla (HE 14/1985 vp s. 34) sekä esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen 14 §:llä, joista ilmenee, että myös alle 15-vuotiasta voidaan kuulustella rikollisesta teosta epäiltynä.

Vanhempi konstaapeli A:lta saadun selvityksen mukaan pakkokeinolain 1 §:n perusteella tapahtuvaa kiinniottamista ei tehtävän hoitamiseksi suoritettu, vaan poikien kuljettaminen poliisiasemalle perustui esitutkintalaissa säädettyyn läsnäolovelvollisuuteen.

A:lla on käsitykseni mukaan ollut esitutkintalain 19 §:n ja edellä mainittujen pykälienkin nojalla oikeus (ja on ollut asianmukaistakin) kuulla lapsia teon johdosta. Poliisilla on myös esitutkintalain 19 §:n perusteella tietyissä tapauksissa mahdollisuus viedä kuultavaksi rikospaikalta tai sen välittömästä läheisyydestä tavattu henkilö. Edellytyksenä sille on, että henkilöä on asian selvittämiseksi tarpeen heti kuulla. Tämän lisäksi henkilön kuultavaksi vieminen edellyttää, että henkilö ilman hyväksyttävää syytä kieltäytyy noudattamasta kehotusta saapua kuultavaksi tai, että tämä on hänen käyttäytymisensä perusteella todennäköistä.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että sovellettaessa esitutkintalain 19 §:n säännöksiä on noudatettava *vähimmän haitan periaatetta*. Lakivaliokunta korosti mietinnössään LaVM

9/1986 vp s. 6, että henkilö voidaan velvoittaa jäämään paikalle tai saapumaan heti muualle kuultavaksi vain, jos on tarve kuulla häntä välittömästi. Lakivaliokunta lausui myös pitävänsä tärkeänä, että henkilöä kuullaan *pääsääntöisesti lähimmässä mahdollisessa paikassa*, jollei häntä voida kuulla paikan päällä. Kysymykseen voi tulla esim. läheisyyteen pysäköity poliisiauto taikka jokin tilapäiseen käyttöön saatava huone, koppi tms. (Helminen–Lehtola–Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2005, s. 518).

A on perustellut poikien viemistä poliisiasemalle sillä, että "tapahtuneen laadukas selvittäminen vaati poikien kuljettamisen poliisilaitokselle henkilötietojen tarkastamiseksi, huoltajien henkilöllisyyden selvittämiseksi sekä yhteystietojen ja yhteydenottojen suorittamiseksi. Lisäksi S-marketin vartijoiden tiloissa tapahtuva asian selvittäminen olisi vaarantanut poikien ja asianosaisten henkilötietojen luottamuksellisen käsittelyn siten, että asiaankuulumattomia tietoja olisi saattanut joutua vartijoiden tietoon."

Käsitykseni mukaan A:n esittämät perustelut eivät oikeuta ainakaan esitutkintalain 19 §:n perusteella viemään lapsia kuultavaksi poliisiasemalle. Heidän kuulemisensa olisi tullut tapahtua paikan päällä tai esimerkiksi läheisyyteen pysäköidyssä poliisiautossa.

A on perustellut poikien kuljettamista poliisilaitokselle myös sillä, että henkilötietojen tarkistaminen vaati poikien viemistä poliisilaitokselle.

Poliisilla on poliisilain 10 §:n nojalla yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän henkilöllisyydestä. Poliisilla on kyseisen pykälän nojalla myös oikeus ottaa henkilö kiinni tämän henkilöllisyyden selvittämiseksi, mikäli hän ei kertoisi nimeään ja muita henkilötietojaan tai mikäli hänen katsottaisiin antavan edellä mainituista seikoista todennäköisesti virheellisen tiedon.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että poliisilain 10 §:n säännöstä sovellettaessa on huomattava, ettei kansalaisella ole velvollisuutta pitää mukanaan henkilökorttia tai muuta virallista henkilöasiakirjaa. Useimmilla tosin on normaalisti mukanaan henkilökortti, ajokortti, Kela-kortti, passi tai vastaava virallinen henkilöasiakirja. Henkilöllisyys voi selvitä myös erilaisista epävirallisista etu-, opiskelija-, lainaus- ym. korteista taikka käyntikorteista, kuiteista, vastalapuista, nimilapuista tms. Henkilön seurassa olevat tai hänen muutoin osoittamansa henkilöt voivat vahvistaa hänen suullisesti antamansa henkilötiedot tai ne voidaan nopeasti tarkistaa puhelinsoitolla. Tilanteesta riippuen henkilön pelkkä suullinen ilmoitus voi riittää, jos sitä olosuhteet huomioon ottaen voidaan pitää luotettavana (Helminen–Lehtola–Virolainen: Esitutkinta ja pakkokeinot, 2005, s. 520).

A:lla on sinällään ollut tapauksessa poliisilain 10 §:n nojalla peruste lasten henkilöllisyyden selvittämiseen. Selvityksissä ei kuitenkaan ole ilmennyt, että tilanteessa olisi ollut epäselvyyttä poikien henkilöllisyydestä tai että he olisivat kieltäytyneet antamasta pyydettyjä henkilötietoja. Kantelijan mukaan pojat kiinni ottanut vartija oli soittanut hänelle ennen poliisin tuloa, jolloin hän sai myös tilaisuuden puhua poikansa kanssa. Siten kantelijan pojan ja hänen henkilöllisyytensä oli varmistettavissa jo kyseisen puhelinsoiton yhteydessä. Myös muidenkin poikien ja huoltajien henkilöllisyys lienee ollut luotettavasti selvitetävissä esimerkiksi puhelimitse.

On selvää, että poliisin on helpompi selvittää henkilön antamien tietojen oikeellisuus poliisi-
asemalla kuin esimerkiksi poliisiautossa. Poliisilla ei kuitenkaan ole oikeutta varmuuden vuok-
si viedä henkilöä poliisiasemalle tietojen varmistamista varten.

Korostan, että kaikessa poliisilakiin perustuvassa toiminnassa on otettava huomioon myös
poliisilain 2 §:n 2 momentissa säädetty suhteellisuusperiaate. Nyt tapahtuneen toimenpiteen
oikeellisuutta suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta arvioitaessa on mielestäni otettava
huomioon erityisesti edellä selostetussa lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksen 3
artiklassa mainittu lapsen edun ensisijaisuus. Joissain tapauksissa lienee jopa lapsen edun
mukaista, että tämän kaltaista asiaa ei selvitetä paikalla, jossa on paljon sivustakatsojia vaan
asian selvittely tehdään paikassa, jossa sivulliset eivät ole näkemässä. Arvioinnissa on kui-
tenkin myös otettava huomioon, että selvittämisen kohteena on ollut rikosoikeudellisesti lie-
väksi arvioitava näpistysrikos, josta rikoslain 28 luvun 3 §:n mukaan saattaa seurata vain
sakkorangaistus.

Poliisilaitokselle kuljettaminen esitutkintalain 19 §:n nojalla, joka kohteen näkökulmasta vas-
taa kiinniottamista, on alle 15-vuotiaan epäillyn kohdalla niin ankara pakkokeino, että pakko-
keinojen käyttämisessä sovellettavan suhteellisuusperiaatteen mukaan sen käyttöön tulee
suhtautua pidättyvästi. Tässä tapauksessa lapset olivat 10-vuotiaita. Merkitystä on mielestä-
ni annettava myös sille, miten toimenpiteen kohteena oleva lapsi kokee tilanteen; suhtautuu-
ko hän poliisimiehiin pelokkaasti ja aiheuttaako esimerkiksi poliisiautoon sulkeminen hätään-
tyneisyyttä vai onko suhtautuminen luottavaista. Kantelijan mukaan hänen poikansa oli ollut
itkuinen ja pelokas jo siinä vaiheessa kun vartija oli soittanut hänelle tapahtuneesta. Saatu
selvitys ei myöskään anna viitteitä siitä, että lasten käytös, esimerkiksi heidän kieltäytymi-
sensä antamasta henkilötietojaan tai pyrkimys paeta tilanteesta olisi ollut perusteena heidän
viemiselle poliisilaitokselle.

Apulaisoikeusasiamies on vuonna 2004 ottanut kantaa vastaavantyyppiseen tilanteeseen,
jossa poliisi oli ottanut kiinni kolme alaikäistä lasta epäiltynä näpistysrikoksista. Pojat olivat
tapahtuma-aikana 8-, 12- ja 15-vuotiaita. Poliisin antaman selityksen mukaan he eivät saa-
neet paikan päällä selvitettyä poikien syntymäaikoja, koska pojat eivät niitä muistaneet tai
eivät niitä halunneet antaa poliisille. Sen vuoksi pojat kuljetettiin poliisiautolla poliisiasemalle,
jonne oli tapahtumapaikalta matkaa noin kilometri. Poliisin mukaan pojat olivat rauhattomia ja
käyttäytyivät asiattomasti eikä tilanne huomautuksesta huolimatta rauhoittunut. Poliisi oli ti-
lannetta kuvaillut seuraavasti: "asioiden selvittelyn aikana pojat naureskelivat asiaa keske-
nään ja käyttäytyivät kuin asialla ei olisi mitään merkitystä...". Apulaisoikeusasiamies totesi
päätöksessään dnro 249/4/03, että kun tilanne poliisin selityksen mukaan on ollut se, että
syntymäajoissa (ja siten myös henkilötunnuksissa) on ollut epäselvyyttä, on heillä asiaa poli-
silain 10 §:n näkökulmasta ajatellen ollut oikeus ottaa pojat kiinni. Selityksen mukaan asian
selvittäminen poliisiautossa olisi ollut lähes mahdotonta mm. siksi, ettei autossa ole tietoko-
netta. Näin ollen henkilötietojen selvittäminen luotettavasti on käynyt parhaiten poliisiasemal-
la, joten kiinnioton jälkeen tapahtunut poliisiasemalle kuljettaminen oli poliisilain 10 §:n näkö-
kulmasta tuossa tapauksessa perusteltua.

Nyt kyseessä oleva tapaus eroaa vuoden 2004 tapauksesta siltä osin, että aikaisemmassa
tapauksessa henkilötietoja ei saatu pojilta paikan päällä ja pojat oli otettu kiinni, minkä lisäksi
poikien suhtautuminen poliisiin oli erilainen.

Saatujen selvitysten perusteella katson, että poliisi ei ole esittänyt lasten kuljettamiselle poliisilaitokselle hyväksyttäviä perusteita. Saaduissa selvityksissä mikään ei viittaa siihen, että lapset olisivat esimerkiksi yrittäneet antaa virheellistä tietoa henkilöllisyydestään tai muutoinkaan käyttäytyneet tavalla, joka olisi edellyttänyt heidän kuljettamistaan laitokselle kuultavaksi. Poliisitoiminnassa noudatettavaan suhteellisuusperiaatteeeseen ja lasten oikeuksia koskevan yleissopimuksen määräyksiin nähden pidän erityisen kyseenalaisena ylipäätään 10-vuotiaiden poikien kuljettamista poliisiasemalle näpistysrikoksen "laadukkaan selvittämisen vuoksi".

Pidän arvostelulle alttiina sitä, että A on päättänyt kuljettaa pojat poliisiasemalle tapahtuneen selvittämiseksi. Menettelyn moitittavuutta korostaa se, että lapset olivat tapahtumahetkellä 10-vuotiaita. Poikien kuuleminen olisi voitu suorittaa esimerkiksi jossain myymälän tiloissa tai pysäköitynä olleessa poliisiautossa. Poikien vieminen poliisiasemalle on mielestäni kritiikille altis myös suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta.

Saadun selvityksen perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista täysin selvittää niitä olosuhteita, joissa on päädytty poikien kuljettamiseen poliisiasemalle. Asia on myös ongelmallinen siltä osin, että tällä hetkellä ei ole laintasoisesti säädetty viittätoista vuotta nuoremman lapsen kuulustelusta tai laissa ei ole ylipäätään säädetty poliisin tutkinnan toimittamisesta viittätoista vuotta nuoremman lapsen rikollisen teon johdosta. Tiedossani on, että poliisilain, esitutkintalain ja pakkokeinolain kokonaisuudistusta pohtiva toimikunta tulee lähiaikoina ottamaan kantaa asiaan.

Edellä lausuttu huomioiden pidän riittävänä, että saatan käsitykseni arvostelulle alttiista menettelystä vanhempi konstaapeli A:n tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

3.2

Muu menettely näpistysrikoksen selvittelyn yhteydessä

Kantelussa arvosteltiin myös sitä, että lapsia puhuteltiin ilman vanhempien tai huoltajien läsnäoloa. Kantelijalle ei myöskään annettu mahdollisuutta olla puhelinyhteydessä poikaansa tämän ollessa poliisiasemalla.

Vanhempi konstaapeli A:lta saadun selvityksen mukaan poliisipartio oli toimittanut pojat poliisiautolla Keskustan poliisipiirin palvelupäivystykseen, jossa heidät oli viety erilliseen kuulusteluhuoneeseen sohvalle istumaan. Poliisilaitoksella poikia puhuteltiin alustavasti rikosilmoituksen laatimisen yhteydessä. A:n mukaan poliisi ei missään vaiheessa estänyt poikia soittamasta vanhemmilleen. On mahdollista, että kantelijalle oli puhelimesta ilmoitettu, että keskustelu hänen poikansa kanssa ei juuri sillä nimellisellä hetkellä ollut mahdollista.

Esitutkintalain 33 §:n mukaan jos kuulusteltava ei ole täyttänyt viittätoista vuotta, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa.

Hankitusta asiakirjaselvityksestä ilmenee, että esitutkintalaissa (33 §) tarkoitettua kuulustelua ei käsiteltävässä asiassa ole suoritettu, vaan poliisi on pelkästään puhutellut poikia rikosilmoituksen laatimisen yhteydessä. Näkemykseni mukaan asiassa ei siten ole tältä osin menetelty virheellisesti.

Mitä tulee kantelussa esitettyyn väitteeseen siitä, että kantelija ei saanut olla puhelinyhteydessä poikaansa tämän ollessa poliisiasemalla, totean, että käytettävissä oleva selvitys sisältää ristiriitaista tietoa siitä, mitä tilanteessa oli tapahtunut. Lisäselvityksen mahdollisuutta ei käsitykseni mukaan enää ole. Väärinkäsityksenکään mahdollisuutta ei voida sulkea pois. Asia ei tältä osin anna aiheutta toimenpiteisiini.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.1 esittämäni käsitykseni arvostelulle alttiista menettelystä vanhempi konstaapeli A:n tietoon vastaisen varalle. Tässä tarkoituksessa lähetän hänelle jäljennöksen tästä päätöksestäni.